

ROME - PIAZZAS

Piazza di Spagna

Sinds Paus Sixtus V, op het einde van de 16de E., een begin had gemaakt met de urbanisatie en de watervoorziening van deze kant van Rome, had het "betere" volk stilaan de hellingen van de Pincio en het Quirinaal ingenomen. Toen de Spaanse ambassadeur bij de H. Stoel in de 17de E. zich hier had gevestigd, werd de buurt "Spaans" en kreeg dit plein zijn huidige naam. Het heeft eigenlijk de vorm van een "vlinderdas": 2 driehoeken met de scherpe punt naar mekaar.

Op dit raakpunt staat de **Barcaccia-fontein** (± 1628) van P. Bernini, de vader van Gian Lorenzo. Deze fontein heeft de vorm van een bootje in een (te klein!) bassin en spuit water aan voor- en achtersteven. Ze zou geïnspireerd zijn door de vermeende aanwezigheid (in de Oudheid) van een "naumachia", een constructie waarin zeeslagen werden nagespeeld. Anderen zeggen dat bij één van de overstromingen van de Tiber een bootje hier gestrand was.

Maar haar wereldwijde bekendheid dankt dit plein aan de monumentale trappenpartij, die het plein verbindt met de hoger gelegen **Trinità dei Monti** (één van de "Franse" kerken in Rome), en die ironisch genoeg

Spaanse Trappen heten. De ironie bestaat hierin dat de rivaliteit tussen de Spanjaarden, beneden, en de Fransen, boven, altijd erg groot is geweest, en dat uitgerekend een door de Fransen gebouwde constructie, de "Spaanse Trappen" genoemd wordt! Deze monumentale trappenconstructie is een mooi vb. van hoog-barokke, vroeg-18de -eeuwse urbanisatie (hoewel, eigenlijk past het meer bij een dito kasteel!). De 138 trappen (in "blokken" van 12) versmallen, verbreden, delen zich op en variëren van rechthoekig tot veelhoekig, van concaaf tot convex. De kleine pijlers beneden, met de arenden uit het blazoen van de Paus (Innocentius XIII - 1721-24) en de Franse Lelies, wijzen op het compromis dat aan de constructie voorafgaat. De Paus aanvaardde de architect van de Fransen (de Sanctis), die op hun beurt het voorziene ruitersstandbeeld van Lodewijk XIV lieten vallen (want zeg nu zelf: een dominerende "Roi de France" in de stad van de Paus, dat kon echt niet!).

In het rode huis rechts stierf in 1821 de romantische Engelse dichter Keats.

Trevi Fontein

Deze meest beroemde van alle Romeinse fonteinen (1732-51) neemt bijna heel het pleintje in waar het op staat. Nicola Salvi heeft tegen de wand van een Palazzo een soort triomfboog gebouwd. Vanuit de centrale nis komt Oceanus naar voren op een schelpvormige wagen, getrokken door 2 zeepaarden, die door 2 tritons (mythologische zeewezens) geleid worden tussen het water en de rotsen.

Dit is het monumentale eindpunt van de herstelde "Aqua Virgo", een waterleiding die Agrippa in 19 v. C. over een afstand van 20 km. had laten aanleggen voor de Thermen die naar hem waren genoemd. In de

bas-reliëfs zie je hoe Agrippa het project goedkeurt (links), en hoe een meisje ("virgo") aan de soldaten de bron aanwijst. En mocht je bedenkingen hebben bij de kwaliteit van het water, de allegorische figuren van de Overvloed (links) en de Gezondheid (rechts) stellen je wel gerust.

Dit is één van momenten waarop je je toeristenhart moet laten spreken: doe zoals generaties lang al de gewoonte is, en gooi 2 muntstukjes (50 lire volstaat !)over je rug in het water. Eentje om ooit nog gezond en wel terug naar Rome te komen, een tweede voor een heel persoonlijke wens!

Piazza Bocca della Verità

In de zone tussen de Palatijn, het Capitool en de Tiber bevonden zich, al van in de oudste tijden, het **Forum Olitorium** (de groentemarkt) en het **Forum Boarium** (de veemarkt). Het was ook hier dat, vanaf het ogenblik dat Rome zijn eerste onzekere stappen op zee waagde (de late 4de E. v.

C.), zich de eerste havenactiviteiten ontwikkelden. In deze uiterst drukke buurt verschenen al snel heiligdommen voor godheden, die hiermee te maken hadden, zoals Hercules voor het vee, en Portunus voor de haven.

Door de directe nabijheid van water en een haven-infrastructuur, werd deze omgeving ook in de Middeleeuwen intensief bewoond. De tempels werden (soms letterlijk!) kerken en enkele ervan werden in de 8ste E. aan de Grieken toegekend. Al van in de Oudheid woonde er aanzienlijke kolonie Grieken, en toen waren er nog een aantal bijgekomen, die omwille

van het "iconoclasm" (een Byzantijnse variëte op de "Beeldenstorm") uit het Oosten waren weggevlucht. Ook de Joodse gemeenschap (in de Oudheid vooral in Trastevere, aan de overkant van de Tiber, actief), groepeerde zich vanaf de 13de E. op de linkeroever. Vanaf de 2de helft van de 16de E. moesten ze daar wonen: Paus Paulus IV (1555-59) liet een muur bouwen rond hun wijk, die op die manier een Ghetto werd. De poorten ervan gingen 's morgens open en 's avonds weer dicht, en één maal in de week werden ze verplicht om naar een Katholieke preek te luisteren. In 1848 is dit Ghetto afgeschaft. De huidige Synagoge is in 1904 gebouwd. Het uitzicht van de wijk is vooral in de eerste 3 decennia van de 20ste E. radikaal veranderd, door de indijking van de Tiber, het vrijleggen van de oude monumenten en de aanleg van de wel erg brede Via del Teatro di Marcello.

Boog van Janus en omgeving.

In de N.O.-hoek van de piazza staat de marmeren **Boog van Janus**. Naast de godheid met die naam, betekende dit woord "overdekte doorgang". Deze waren in "zakenwijken" aangebracht als herkenningspunt voor een zakelijke afspraak, of om er te schuilen. Deze boog dateert uit de periode van Constantijn (vroeg 4de E.) en is deels samengesteld met fragmenten van andere monumenten. In de Middeleeuwen hebben de "Frangipane's" (een belangrijke Romeinse familie) er een klein fort van gemaakt.

De kleine kerk erachter is de **S. Giorgio in Velabro**. Ze gaat waarschijnlijk terug tot de 6de E. In de 12de E. zijn de "campanile" (klokkentoren) en de "porticus" (voorportaal) bijgebouwd. De latere barokke toevoegingen zijn bij de restauratie van 1926 verwijderd. In 1994 heeft de maffia een bom laten ontploffen in de onmiddellijke omgeving. Als de schade al hersteld is, en je kerk binnen kan, zal je zien hoe (uit geldnood) de vorm van de kerk aangepast is aan bestaande funderingen (ze is niet symmetrisch!), en dat alle zuilen verschillend zijn!

S. Maria in Cosmedin.

Boven op een grote aula uit de 1ste E. (een aantal zuilen ervan staan nog steeds in de muren) werd in de 6de E. deze Maria-kerk opgericht. Omwille van de Griekse aanwezigheid in de zone, ging ze al snel "S.M. in Schola Graeca" en "S.M. in Cosmedin" (een Grieks woord dat "versiering" betekent - misschien omwille van de verfraaiingen in de 8ste E.) heten. De diensten in deze kerk gaan nog steeds door volgens de Byzantijnse ritus. De Romaanse **campanile** (klokkentoren) heeft 7 verdiepingen, en is één van de mooiste van zijn soort in Rome.

Op het einde van de 19de E. werd de kerk gerestaureerd in het uitzicht dat ze in de 8ste E. had, met toevoegingen uit de 12de E. Toen is o.a. een 18de -eeuwse gevel hiervoor "gesneuveld". Maar niet de **porticus**, met zijn elegant **protiron** (een bijkomende boog boven de ingang), die in de 12de -

In de linker zijmuur van de kerk is de zgn. **Boog van de Geldwisselaars** geïntegreerd. Ter ere van Keizer Septimius Severus, zijn vrouw Julia Domna, en hun zonen Caracalla en Geta is deze doorgang in 204 opgericht. Nadat Caracalla zijn broer had laten ombrengen, werden ook zijn beeltenis en zijn naam weggekap! De overdadige versiering laat zien hoe "barok" de Romeinse kunst in het begin van de 3de E. geworden is.

De naam van de kerk gaf het al aan: wij zitten hier op het "Velabrum", de moerassige strook bij de rivier, waar Faustulus, een herder, Romulus en Remus zou gevonden hebben. Samen met het achterliggende Forum is deze strook, waarschijnlijk al in de 6de E. v. C., door een afwateringskanaal naar de Tiber, de **Cloaca Maxima**, drooggelegd. In de 2de E. v. C. werd het helemaal overdekt. Tegenover de boog van de Geldwisselaars, tenminste als het hekken niet gesloten is, kan je die "riolering" nog zien!

13de E. zijn toegevoegd. Links in die porticus zie je het ronde "monument" dat zijn naam aan het plein heeft gegeven: de **Bocca della Verita'** (de "Mond van de Waarheid"), waarschijnlijk

een putdeksel uit een nabijgelegen tempel voor Hercules. Het verhaal gaat dat, als je liegt wanneer je je hand erin steekt, je dan je vingers kwijt bent ...

Het **interieur** is een mooi vb. van hoe een vroeg-christelijke basilica er uitzag en tot stand is gekomen, en heeft de bijkomende charme van enkele Oosterse elementen.

Door 4 pijlers en een aantal antieke zuilen (die van een uiteenlopende herkomst en grootte zijn) wordt ze ingedeeld in 3 beuken, elk met een absis.

Wat wij nu het "koorgestoelte" noemen, en dus ook in het koor verwachten, heette in de Middeleeuwse kerken in Rome een **schola cantorum**. Het was in

steen gemaakt en stond vooraan in de middenbeuk. De afsluitingsmuur daarvan, de beide "ambons" (koorlezenaars), de paaskandelaar, en (in deze kerk ook nog) de "iconostase" (koorafsluiting) zijn tussen de 12de en 14de E. met een rijke marmerinleg versierd, die men "cosmatenwerk" noemt (naar de voornaamste ambachtslieden uit die sector: de familie van de Cosmati).

Republikeinse tempels.

Vlak bij de Tiber staan 2 van de best bewaarde republikeinse tempels van Rome. Het heeft een tijd geduurd voor men ontdekt heeft aan welke godheden ze waren toegewijd. Ondertussen hadden ze een foutieve naam gekregen, die moeilijk uit te roeien is. Hun goede staat van bewaring hebben ze te danken aan het feit dat ze eeuwenlang als kerk hebben dienst gedaan.

De **ronde tempel** (de zgn. tempel van Vesta) was toegewijd aan Hercules Victor. Het is de oudste (bewaarde) marmeren tempel in Rome. Hij dateert uit de 2de E. v. C., en werd onder keizer Tiberius grondig gerestaureerd. Het is een corinthische "peripteros"-tempel (de zuilen staan dus los van de cella) met een ronde cella. Heel het bovendeel vanaf de architraaf, en één van de 20 marmeren zuilen zijn verdwenen. Als kerk was hij toegewijd eerst aan de H. Stefanus, later aan de "S. Maria del Sole".

De **rechthoekige tempel** (de zgn. tempel van de Fortuna Virile) kan met zekerheid worden toegewezen aan de havengod Portunus. Ook deze tempel dateert uit de 2de E. v. C., en is een mooi vb. van een "Italische" tempel: hij staat op een hoog podium, en is enkel langs de voorkant te benaderen. In het vakjargon noemt men deze tempel een "tetrastyle ionische pseudoperipteros": hij heeft 4 zuilen in front (en 1 op elke lange zijde), met ionische kapitelen, en

Theater van Marcellus.

Bij de grote vrijlegging van 1926-32 heeft men ook deze wand van het **theater van Marcellus** volledig zichtbaar gemaakt. Veel meer dan een wand is het niet meer, maar dan wel één die indruk maakt.

Je ziet 2 van de 3 verdiepingen van het op één na oudste (na dat van Pompeius, enkele honderden meters meer Noodwaarts op het Marsveld) stenen theater van Rome. Met de bouw ervan was Caesar al begonnen, maar het is pas onder Keizer Augustus dat het werd afgewerkt (± 17 v. C.), die het in 11 v. C. toewijde aan de vroegtijdig gestorven zoon van zijn zus, en voorbestemde opvolger M. Claudius Marcellus. Ook dit gebouw is vanaf de vroege Middeleeuwen als steengroeve gebruikt, en achteraf geïntegreerd in een fort en later in een palazzo, zodat er van de hele voorbouw niets meer overblijft. Je mag je daarbij heelwat voorstellen! In tegenstelling met de Griekse theaters was de scène-zijde van een theater

Schildpaddenfontein

Als je doorheen het doolhof van wat van het oude Ghetto overblijft, de Piazza Mattei gevonden hebt, zal je zien dat de speurtocht de moeite loonde. Op het

Ook de **vloer**, de bisschopsstoel in de absis en het baldakijn zijn cosmatesk. De vloer in het "presbyterium" (priesterkoor) is ook van marmerinleg, maar dit "opus sectile" uit de 8ste E. verschilt toch van het 12de -eeuwse "opus alexandrinum" uit de rest van de kerk.

halfzuilen tegen de cellawand aan (4 op elke kant)! Als kerk was hij toegewijd aan "S. Maria Egiziaca", en later aan de Armeense ritus overgedragen.

De barokke **fontein** (1715) is van de hand van Bizzaccheri, en stelt 2 tritonen (mythische zeewezens) voor, die in een groot bassin een schelpvormig bekken dragen.

Als je Via del Teatro di Marcello in de richting van het Theater afwandelt, kom je voorbij de **S. Nicola in Carcere**, waar je niet eens hoeft binnen te gaan om te zien hoe de dragende structuur van een tempel (waarschijnlijk voor Juno Sospita – 2de E. v. C.) gebruikt is om een kerk in onder te brengen!

Tenslotte willen we je nog even attent maken op de opgravingszone aan de overkant van de straat. Je moet je leven niet riskeren door over te steken: als je geen vakarcheoloog bent "zie" je daar niets! In deze **Area Sacra di S. Omobono** (naar het kleine kerkje, even verder in de "Vicus Jugarius") stonden de oudste (Etruskische!) tempels van Rome, toegewijd aan Fortuna en Mater Matuta. Hier hebben de archeologen kunnen bewijzen dat de chronologie van de Romeinse auteurs (zoals Livius) m.b.t. het begin van de Republiek, verbluffend nauwkeurig is!

even hoog als de "cavea" (de toeschouwersruimte), en vormde ze er één geheel mee.

Toch krijg je nog een behoorlijke indruk van wat het geweest moet zijn. Er zijn 2 "ordes" van telkens 41 arcaden, de eerste dorisch, de tweede ionisch. Er zijn aanwijzingen dat er nog een derde verdiepingen boven was met corinthische pilasters: het Colosseum (een kleine eeuw jonger) was dus niet zo nieuw!

Vlakbij heeft men een hoek gereconstrueerd van de tempel van **Apollo Sosianus**. Al in 430 v. C. stond hier een tempel voor een toch typisch Griekse godheid! Hij was de vervulling van een belofte tijdens een pestepidemie, en werd dan ook toepasselijk de tempel van "Apollo Medicus" genoemd. De zuilen die je ziet dateren van 34 v. C., toen de consul C. Sosius hem liet restaureren (vanwaar zijn huidige benaming), en zijn van een uitzonderlijke kwaliteit.

plein staat de bijzonder gracieuze **schildpaddenfontein**, een laat-renaissancistisch juweeltje (± 1582) van G. Della Porta. Een

verademing, zeggen sommigen, tussen al die bombastisch-barokke fonteinen van Rome. De bronzen sculpturen, uit dezelfde periode, zijn van Landini.

Op 4 grote marmeren "slakkenhuisjes" richten 4 slanke jongemannen zich op. Met één hand houden

ze een dolfijn vast, met de andere tillen ze een schildpad over de rand van een bassin om ze te laten drinken. Eerlijkheidshalve moeten we ook vermelden dat de schildpadden pas in de 18de E. zijn toegevoegd!

Piazza Rotonda

Het Pantheon

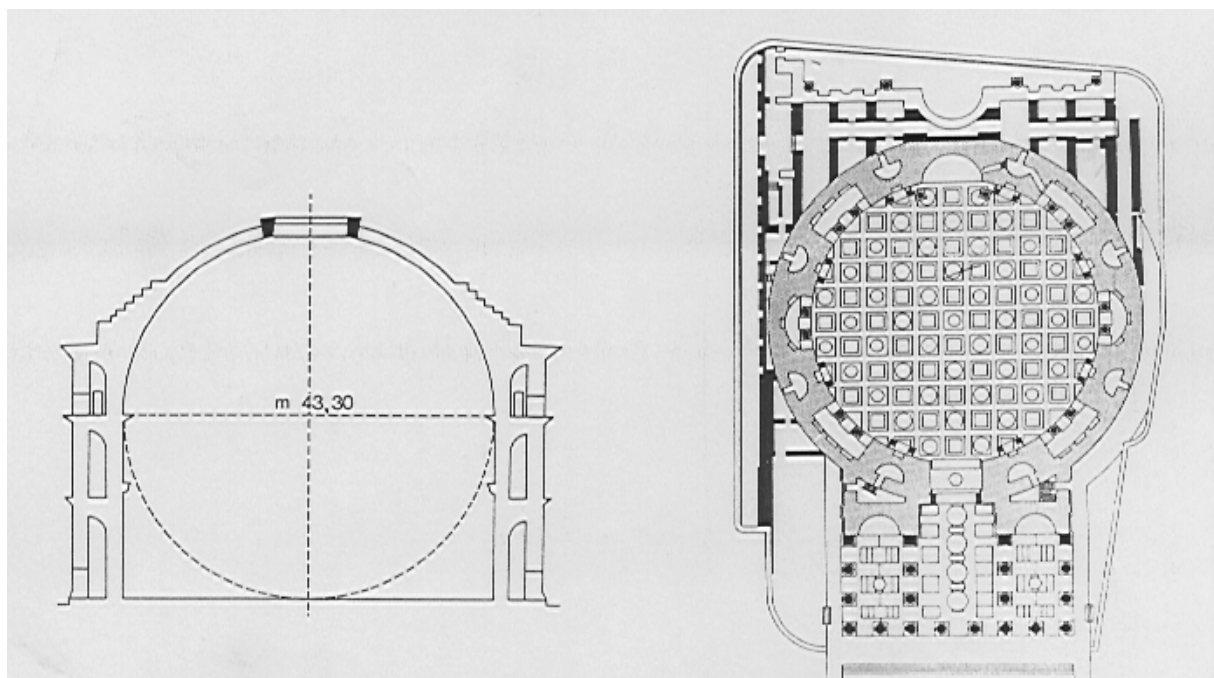
Het voor velen meest indrukwekkende monument uit de Klassieke Oudheid is het **Pantheon**. Dat was het zeker zo voor de grote renaissance-architecten (van Brunelleschi over Bramante tot Michelangelo), die er a.h.w. een uitdaging in zagen om het te overtreffen. Het is eigenlijk een merkwaardig gebouw, waarin een cirkelvormige constructie verbonden wordt met een voorhal naar Grieks model. De oorspronkelijke constructie was het werk van "Marcus Vipsanius Agrippa", de schoonzoon van Keizer Augustus, "toen hij voor de derde keer consul was", in 27 v. C. dus, zoals in de inscriptie vermeld. Toen de tempel, onder keizer Trajanus (98-117) - voor de 2de keer al - door een brand werd verwoest, liet zijn opvolger Hadrianus hem volledig nieuw herbouwen.

In 608 schonk de (Oost-) Romeinse keizer Phocas het gebouw aan de Kerk, en was de redding ervan verzekerd. Paus Bonifatius IV wijdde de kerk toe aan Maria en alle Martelaren ("S. Maria ad Martyres"). In de loop van de eeuwen zijn er soms vreemde dingen mee gebeurd. Zo liet Paus Urbanus VIII (1623-44) de bronzen platen van het dak van de voorhal weghalen om er het baldakijn in de Sint Pieter (en kanonnen voor het Castel Sant' Angelo!) mee tegieten. En Bernini plaatste links en rechts op de "attiek" boven het driehoekig fronton 2 klokkentorentjes (die prompt

door het volk als de "ezelsoren" van Bernini getypeerd werden!). Maar al bij al mogen wij aannemen dat dit het zuiverst bewaarde antieke monument in Rome is. Het Pantheon is ondertussen een "staatskerk" geworden. Naast Rafaël (tegen de 3° pijler links), liggen er ook de 2 eerste koningen en de 1ste koningin van Italië begraven.

De tempel is, zo leert ons de naam, toegewijd aan "alle goden". Dit wordt nogal uiteenlopend geïnterpreteerd. Zo zijn er die zeggen dat er, in een "pantheïstisch" perspectief, het "al-goddelijke" mee bedoeld is. Anderen zien er dan weer eerder een soort dynastische tempel in: alle goden, ja, maar de beschermgoden van het Julisch-Claudische huis (Mars en Venus) toch wat meer dan de andere ...

Wat er nu staat heeft eigenlijk niets meer te maken met de oorspronkelijke tempel van Agrippa, die klassiek was, en 180° anders georiënteerd. Wij zien die tempel daarbij helemaal anders dan dat dat in de Oudheid het geval was. Waar je nu naar de tempel "afdaalt", stond hij toen enkele treden hoger; hij was voorafgegaan door een lange, relatief smalle porticus; en je zag de koepel helemaal niet boven en ook niet naast (door de nevenconstructies) de voorhal uitkomen!

Zo, neem nu je tijd, en laat deze schitterende constructie zo volledig mogelijk op je inwerken!

De zuilen van de **voorhal** (12,5 m. hoog en met een omtrek van 4,5 m) zijn monolieten van rood en grijs graniet. Zij vormen a.h.w. 3 beuken, waarvan de 2 smallere "zijbeuken" op grote nissen uitlopen (voor de beelden van Augustus en Agrippa), en de bredere centrale beuk op de ingang. Achter de voorhal is er een massale baksteenconstructie om de overgang naar de rotonde op te vullen. De bronzen toegangspoort zou niet origineel zijn.

Maar we zijn gekomen voor de **rotonde**. Zij rust op een betonnen ring van 7,3 m. breed en 4,5

m. diep. De muren hebben een doormeter van 6 m., maar zij zijn niet "vol": de 8 nissen van de binnenkant (afwisselend half-cirkelvormig en rechthoekig) scheiden in de praktijk evenveel gigantische pijlers, die op hun beurt een half-cirkelvormige uitsparing hebben met een doorgang naar buiten. Een ingenieus systeem van gewelven en ontlastingsbogen leidt de druk naar de punten die er het best tegen kunnen. Daarbij wordt het beton van beneden naar boven geleidelijk aan "lichter", vooral in de **koepel** waar vulkanisch gesteente ("puimsteen") gebruikt is. Hij is uit één stuk gegoten op en in een enorme bekisting. Hij is perfect half-bolvormig, met een diameter van 43,3 m. De monumentale eenvoud en de harmonie, die je bij het binnenkomen ervaart, is het gevolg van het feit dat de afstand van de vloer tot de top van de koepel dezelfde is als de diameter van die koepel. Je staat m.a.w. voor een volmaakte bol, gevat in een

De fontein

De **fontein** op de Piazza Rotonda is in zijn basisstructuur het werk van G. Della Porta (1578). De

De Olifantenobelisk

Als je links langs het Pantheon de Via della Minerva neemt, kom je op de Piazza della Minerva. Hier staat de enige Gotische kerk van Rome, de **S. Maria sopra Minerva**, in de 8ste E. gesticht op en in de resten van een Minerva-tempel. Hier staat ook de curieuze, maar mooie **Olifantenobelisk**, door Bernini ontworpen, en

PIAZZA S. IGNAZIO

Voor één keer moet je op dit plein met je rug naar de kerk gaan staan. Niet dat de gevel van deze **Jezuïetenkerk** (1626-50) de moeite niet waard zou zijn. Het is een krachtig vb. van de bouwkunst van de Contra-Reformatie. De geleding in 2 "ordes" van corinthische zuilen en "lesenen" (die al voor heelwat meer reliëf zorgen dan in de oudere "Gesù"), de duidelijk afgelijnde kroonlijsten, de krachtig uitgebouwde zijvlakken met voluten (grote krullen die de zijvlakken met het centrale deel

van de gevel verbinden), de grote ramen en nissen met een "timpanon" (een "dakje" erboven): het is er allemaal! Maar die kom je, bij wijze van spreken, op elke straathoek in Rome tegen.

cilinder met de hoogte van de straal van die bol.

5 concentrische rijen "cassettes" (die op hun manier het gewicht verminderen) versieren de koepel: zij worden steeds kleiner naar de opening toe. Dit "gat", met een diameter van 9 m., zorgt voor een prachtige spreiding van het licht, en in de vloer is een afwateringssysteem voorzien!

De **nis** in de centrale as reikt, net als die boven de toegangsdeur, tot boven de 1° kroonlijst, die trouwens in die nis doorloopt. De 3 nissen aan elke zijkant worden door zuilen afgesloten, die een architraaf (de kroonlijst!) dragen. De centrale is half-cirkelvormig en heeft 1 nis, de zijnissen zijn rechthoekig en hebben er 3. De monumenten en doeken die er nu staan en hangen zijn "modern". Tussen die nissen zijn "huisjes" aangebracht, met een fronton in de vorm van een driehoek of een "cirkel-sectie".

De **marmerbekleding** van de benedenzone van de cilinder is de originele. Als je goed kijkt, komen de marmersoorten overeen met die van de vloer (die ook goeddeels origineel is)! Die van de bovenzone is in 1747 (!) compleet vernield! Ter hoogte van de 1ste nis rechts van de absis, is ze in 1930 gereconstrueerd.

Tenslotte nog dit. Als je achter het Pantheon om wandelt, zal je tegen de tempel aan, de resten zien van de achterwand van de zgn. "Basilica van Neptunus", uit de Thermen van Agrippa (maar ook die zijn onder Hadrianus herbouwd!).

obelisk (afkomstig van een Isis-heiligdom in de buurt), met zijn "rotsenbasis", is er pas in 1711 op gezet.

door Ferrata, een leerling van hem uitgevoerd (1667). Er is voor een olifant gekozen, zo vermeldt het opschrift, om te tonen hoe sterk je geest moet zijn om een soliede wijsheid te stutten. Ook deze Egyptische obelisk is afkomstig van het nabij gelegen Isis-heiligdom.

Wat je echter niet overal tegenkomt, is de barokke organisatie van het **plein**, van de hand van F. Raguzzini (1727-28), die hiermee één van de meest typische (samen met de "Spaanse Trappen") 18de - eeuwse urbanistische ordeningen in de stad realiseerde. De palazzi vormen met hun golvende lijnen a.h.w. een theaterdecor uit de "Commedia dell'Arte", en achter elke hoek lijkt op elk moment een "Arlecchino" naar voor te kunnen springen!

Het **interieur** van de kerk ademt in alles de feestelijke grootsheid en overdaad, die zo typisch is voor de barokkerken in Rome. Schip, dwarsbeuk en absis vormen één grote ruimte (de 3 zijkapellen aan elke kant zijn wel onderling verbonden, maar geven in wezen op het schip uit). En de hele "aankleding" (de

veelkleurige marmersoorten, het stucwerk, de beschildering, de rijkdom van de altaren) bezingt de triomf van de kerk in het algemeen, en de Jezuïeten in het bijzonder.

En als je niet weet, of je niet precies kan voorstellen wat "trompe-l'oeil" is, moet je, met je hoofd in je nek, van achter naar voor door de kerk gaan! De Jezuïeten-broeder A. Pozzo, een specialist in dit perspectivistisch spel (minder netjes "gezichtsbedrog" genoemd), heeft zich tegen het **gewelf** kunnen uitleven! Centraal in de vloer van het schip geeft een marmeren schijf de juiste positie aan, om het fresco in zijn correcte verhoudingen te bewonderen. Je hebt ondertussen al zuilen zien "omhoog rijzen" en figuren zich zien draaien. De afbeelding stelt de intrede van de H. Ignatius (de stichter van de Jezuïeten) in de hemel voor, een hemel die "opengaat" voor hem. Als niet beter wist, dan zou je geloven dat er geen plafond is, en dat je recht in de hemel kijkt! Samen met hem tronen op de steunen van het gewelf andere

Jezuïeten-heiligen, boven (bijna) elk werelddeel één: Aloysius boven Europa, Franciscus Xaverius boven Azië, Petrus Claverius boven Africa. In Amerika hadden ze er (nog) geen!

Ook in de **koepel** (nou ja, koepel ...) heeft Pozzo zijn kunsten getoond. Er zijn nogal wat verhalen in omloop waarom de geplande koepel er niet gekomen is: van de zusters in de buurt, die geen zon meer zouden hebben in hun moestuin, tot eenvoudig geldgebrek. Maar ook dit was voor onze broeder geen probleem. Zo van: "Als we er geen kunnen bouwen, dan schilderen we er een!" Als je binnenkomt in de kerk heb je inderdaad de indruk dat je tegen de lantaarn van een echte koepel aankijkt. Je zal pas later merken dat tegen het vlakke houten plafond een koepel in (een vals) perspectief geschilderd is.

Deze kerk is tenslotte voor Vlamingen nog om een andere reden interessant. Onder het monumentale altaar in de linker dwarsbeuk ligt de jong gestorven Sint Jan Berchmans uit Diest begraven.

PIAZZA NAVONA

Op de plek waar Keizer Domitianus (81-96) een **stadion** naar Grieks model liet bouwen, bevindt zich nu een van de mooiste pleinen van Rome. Niet in de buurt of zo, maar exact op de plek: het bijzonder regelmatige, langgerekte plein (240 m. op 65), met één gebogen korte kant (N.), is inderdaad de arena van dit stadion. En de Palazzi en kerken rondom zijn gebouwd op de funderingen van de "cavea" de toeschouwersruimte (er was hier plaats voor 30.000 toeschouwers). Je kan aan de gebogen zijde (waar een monumentale toegangspoort was) de sporen ervan nog duidelijk zien. De buitenafmetingen waren 275 m. op 106.

Ook in zijn naam is dit plein een prachtig voorbeeld van urbanistische continuïteit. De benaming "Circus Agonalis" (iets als "wedstrijd baan") werd van "nAgonalis" over "Nagona" tot Navona.

Het was natuurlijk geen "Circus" (dat is een baan voor

paardenrennen), en had dus ook geen "carceres" ("startboxen") of "spina" (een lage scheidsmuur), en dus zeker ook geen obelisk (zoals er nu wel één staat). Het was een open arena voor "Atletiek-Spelen" in de Griekse betekenis van het woord. Hierbij sloot trouwens, aan de rechte korte kant, een "Odeon" (een soort concertzaal) aan, voor het muzikale onderdeel van de "Certamen Capitolinum" (een wedstrijd ter ere van Jupiter Capitolinus) die vanaf 86 werd georganiseerd. De Romeinen hielden er niet écht van, maar Domitianus wel! Op de Palatijn, in de "Domus Flavia", de residentie van de Keizer, had

hij er zelfs privé een laten aanleggen. Zo zie je maar: je kan heus wel belangstelling hebben voor sport en cultuur, en toch een moorddadig tiran zijn!

Het plein zelf is doorheen de eeuwen het decor geweest van alle mogelijke spelen en feesten. Halverwege de 17de E. volstonden 20 jaar (± 1640-60) om het antieke plein met een juiste "mix" van palazzo, kerk, fontein en obelisk om te vormen tot wat het nu is. Twee eeuwen lang gingen hier alle grote volksfeesten door, met als jaarlijks hoogtepunt het "onder water zetten" van het plein, tijdens het weekend, in augustus. De afvoer van de fonteinen werd dichtgestopt en voor deuren en toegangswegen werden beschotten gezet!

Ook nu is er steeds een levendige beweging op het plein, al is het vaak meer voor toeristen bedoeld dan voor de Romeinen.

De Fonteinen.

Er staan er 3 in de lengte-as van het plein. Hoewel alle aandacht, terecht trouwens, naar de centrale fontein gaat, zijn de bassins van de 2 zij-fonteinen (G. Della Porta, ± 1575) het oudst.

De **Fontein van de Moor** (bij de "rechte" korte zijde), is genoemd naar het beeld van de Ethiopiër die vecht met een dolfin (Mari, 1654). De tritons (mythische zeewezens) en de andere ornamenten rondom, zijn 19de -eeuwse kopieën van originelen, die zich nu in de Villa Borghese bevinden.

De **Fontein van Neptunus**, die met een octopus vecht, (bij de andere, "gebogen", korte zijde) had wel zijn bassin, maar is pas op het einde van de 19de E. "aangekleed".

De **Vierstromenfontein** (Bernini, 1651), centraal, is één van de "watermerken" van Rome, het prototype van een barokke fontein, waarin het water speelt over een sterk geaccidenteerde rotspartij met grotten, een aantal monumentale figuren "bewogen", soms zelfs dramatische houdingen aannemen, en het geheel - door de obelisk er bovenop - een heel eigen, "on-

S. Agnese in Agone.

Volgens een vrome overlevering zou de H. Agnes (een 12-jarig meisje van goeden huize dat haar uithuwelijking geweigerd had) hier de marteldood zijn gestorven. Uit wraak om de afwijzing zou de stadsprefect (de vader van de afgewezenen) haar in een bordeel bij het stadion naakt te kijk hebben gezet, en plots zouden haar haren zodanig zijn gegroeid, dat haar naaktheid bedekt was.

Palazzo Pamphili.

Bij wijze van illustratie wijzen we ook nog het grote Palazzo aan (in de Z.W.-hoek van het plein, links van de S. Agnese), dat ook in deze periode (1644-50)

Pasquino.

Als je voorbij het Palazzo Pamphili de straat rechts, de Via di Pasquino, indraait, kom je op een pleintje, waar je links op de hoek een ogenschijnlijk vormeloze antieke sculptuur ziet staan. Dit is één van de zgn. **sprekende beelden** in Rome, genaamd naar een kleermaker met een erg scherpe tong, **Pasquino** genaamd, die hier in de buurt zijn atelier had.

De Pausen blonken niet uit in democratische gezindheid, en kritiek leveren, of gewoon je mond open doen, kon je duur te staan komen. Maar als een beeld iets zei, konden ze dat moeilijk in de gevangenis gooien! Zo ontstond de gewoonte dat je,

klassieke" structuur heeft gekregen.

De 4 grote rivieren van de (toen bekende) werelddelen die ze symboliseren, zijn als stroomgod weergegeven: Afrika door de Nijl, met een leeuw, een palm en met een doek over zijn hoofd (de bronnen van de Nijl waren nog niet gevonden); (Zuid-) Amerika door de Rio della Plata, met een stapel geldstukken (om de rijkdom aan bodemschatten te illustreren); Europa door de Donau, met een paard; Azië door de Ganges, die een boomstam als roeispaan hanteert.

In de "gossip"-wereld van toeristische gidsen vind je nogal eens afwijkende interpretaties, die teruggaan op de grote rivaliteit van de architecten/beeldhouwers Bernini (van deze fontein) en Borromini (van de vlakbij gelegen "S. Agnese in Agone"). Zo zou de Nijl zijn hoofd bedekken om niet naar het "misbaksel" van Borromini te moeten kijken, en de Rio della Plata - die wel móest kijken! - heft zijn arm omhoog, uit schrik dat hij de gevel over zich heen zou krijgen! Se non è vero

Na haar dood werd ze al snel een erg populaire heilige, en boven haar graf, aan de Via Nomentana, werd al in 342 een aan haar gewijde basilica gebouwd.

De kerk hier is in zijn huidige vorm het werk van Borromini (1653-7), en zowel binnen als buiten een vb. van de voorkeur van deze architect voor gekromde lijnen.

gebouwd is door G. Rainaldi, in opdracht van Paus Innocentius X (Pamphili, 1644-55), en waarin nu de ambassade van Brazilië gevestigd is.

als je een of ander ongenoegen kwijt moest, je aan die beelden een briefje kon ophangen. Binnen de kortste keren was heel Rome er dan van op de hoogte!

Zo luidde bijv. de commentaar na het weghalen van het brons op het Pantheon door Urbanus VIII, een Paus uit de Barberini-familie: "Quod non fecerunt Barbari, fecerunt Barberini": "Wat de barbaren niet verwoest hebben, hebben de Barberini dan maar gedaan"!